

Osvrt 2. Uticaj pandemije na spoljnu trgovinu i strane direktne investicije u svetu u 2020. godini

Milojko Arsić¹

Pandemija korona virusa je pokrenula niz reakcija kao što su, uvođenje epidemioloških mera i promene ponašanje potrošača i proizvođača, koje su negativno uticale na privrede svih zemalja sveta. Snažni fiskalni i monetarni stimulansi su ublažili ove efekte kako u pogledu intenziteta tako i u pogledu trajanja, ali su neto efekti pandemije i nakon toga ostali negativni. U ovom Osvrtu analiziramo kako su pandemija korona virusa i njom inicirane epidemiološke mere, tokom prethodne godine, uticali na međunarodnu trgovinu robama i uslugama, kao i na strane direktne investicije u svetu. Nakon toga se daju uslovne, procene koliko će biti potrebno vremena, nakon suzbijanja pandemije, da se spoljna trgovina i strane direktne investicije vrate na pretkrizni nivo iz 2019. godine.

Uticaj pandemije na međunarodnu trgovinu

Na osnovu podataka za prva tri kvartala procenjuje se da je međunarodna trgovina robama na nivou sveta u 2020. godini opala za oko 7% , što je skoro duplo manje nego tokom velike ekonomske krize 2009. godine, kada je opala za 13%. Slično kao i 2009. godine, pad vrednosti svetske robne trgovine u 2020. godini je znatno veći nego pad BDP, što je posledica visoke dohodne elastičnosti tražnje za uvoznim proizvodima². Na pad međunarodne robne trgovine, osim pada privredne aktivnosti, uticale su i epidemiološke mere kojima je otežano ili čak onemogućeno kretanje ljudi između država.

Blag pad međunarodne robne trgovine počeo je već tokom prvog kvartala 2020. godine, kada su u nekim zemljama, uvedena snažna epidemiološka ograničenja. Tokom drugog kvartala, većina zemalja uvodi snažna epidemiološka ograničenja, kojima se zabranjuje obavljanje nekih delatnosti i ograničava kretanje ljudi, usled čega je svetski robni izvoz³ opao za -16,4% u odnosu na isti period prethodne godine. U trećem kvartalu vrednost robne trgovine u svetu je značajno porasla, tako da je robni izvoz u odnosu na isti period prethodne godine smanjen za samo -3,7% , dok je u odnosu na prethodni kvartal povećan za 15,7%. Oporavak svetskog izvoza u trećem kvartalu jednim delom je posledica ublažavanja epidemioloških mera u

svetu⁴, dok je drugim delom posledica prilagođavanja privrede poslovanju u uslovima pandemije.

Spoljnotrgovinska robna razmena tokom 2020. godine se vrlo brzo oporavila za razliku od 2009. godine u toku koje je međugodišnji pad izvoza u svetu bio između -13,6% i -18,5% tokom prva tri kvartala navedene godine, dok je međugodišnji pad trajao čak pet kvartala. Dugotrajniji pad međunarodne trgovine tokom 2009. godine posledica je prirode tadašnje krize, koja je izazvana unutrašnjim slabostima privrede, čije otklanjanje je trajalo nekoliko godina. Aktuelna kriza je izazvana pandemijom i epidemiološkim ograničenjima, a ne unutrašnjim problemima, pa je oporavak privrede u drugoj polovini 2020. godine bio relativno brz, a započeo je odmah nakon ublažavanja epidemioloških ograničenja. Procenjuje se da će nakon suzbijanja pandemije za povratak svetske robne trgovine na pretkrizni nivo biti potrebne jedna do dve godine. Ipak, ukoliko pandemija i epidemiološka ograničenja budu duže trajala, raste rizik da se nagomilaju problemi u privredama nekih zemalja, kao što su neodrživ rast javnog i privatnih dugova, rast bankrotstava preduzeća i banaka i rast nezaposlenosti, koji mogu da dovedu do nove krize ili da uspore oporavak privrede, a time i međunarodne trgovine.

Kretanje vrednosti međunarodne trgovine u periodu pandemije značajno varira po grupama proizvoda⁵. Vrednost međunarodne trgovine odećom i osnovnim prehrambenim proizvodima je porasla, dok ostali prehrambeni proizvodi i hemijski proizvodi imaju mali pad trgovine. Trgovina osnovnim metalima, komunikacionom opremom, nameštajem i dr. ima pad na nivou proseka, dok je trgovina automobilima i drugim saobraćajnim sredstvima, naftom i njenim derivatima imala snažan pad. Slično kao i kod proizvodnje, uočava se da je pad međunarodne trgovine najveći u slučaju neezistencijalnih proizvoda, kao što su trajna potrošna dobra i investiciona dobra, dok je pad trgovine egzistencijalnim proizvodima manji ili je čak izostao.

Kao rezultat promena tražnje i ponude⁶, tokom prethodne godina došlo je do velikih promena dolarskih cena proizvoda po kojima se trguje na svetskom tržištu. Cene energenata, a pre svega nafte i naftnih derivata, su znatno opale, dok su cene hrane i osnovnih metala porasle. Promene svetskih cena uticale su na rezultate pojedinačnih zemalja u pogledu spoljnotrgovinskog bilansa i BDP. Promene relativnih cena doprinelo je

4 Neponderisani prosek strogosti epidemioloških mera na nivou sveta u trećem kvartalu ublažen je za oko 20% u odnosu na drugi kvartal, prema Oxford stringency index.

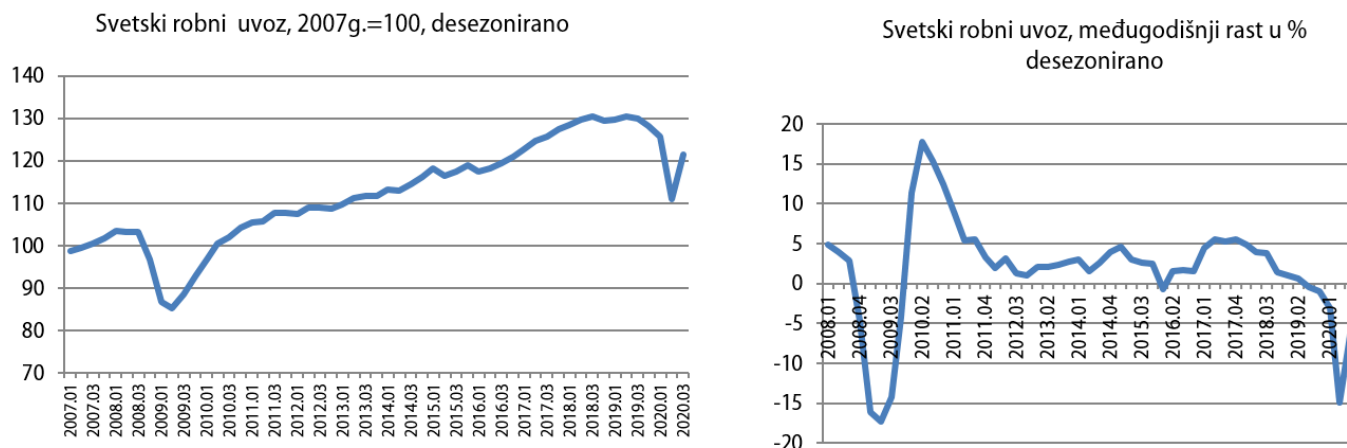
5 UNCTAD (2021)

6 Rast cene prehrambenih proizvoda dominantno se posledica pada ponude do koga je došlo usled pada prinosa tokom 2020. godine u većem broju zemalja, velikim proizvođačima i izvozniciima poljoprivrednih proizvoda.

1 Univerzitet u Beogradu, Ekonomski fakultet

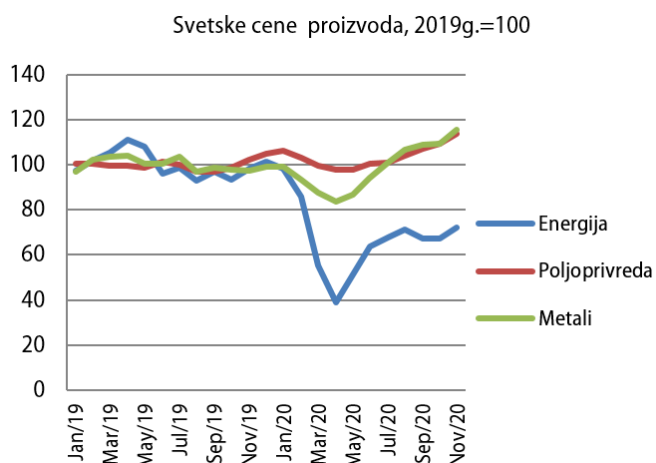
2 Hooper P. i dr. (2000)

3 Pad svetskog uvoza u drugom kvartalu iznosi 14,9%.

Grafikon 1. Svetski robni uvoz

Izračunato na osnovu podataka WTO

poboljšanju spoljnotrgovinskog bilansa i ublažavanju pada BDP u zemljama koje uvoze naftu, a izvoze prehrambene proizvode i osnovne metale, kao što je Srbija, dok su negativno uticale na kretanje BDP zemalja koje izvoze naftu, a uvoze hranu i osnovne metale. Kretanje cena proizvoda na svetskom tržištu pokazuje snažne ciklične oscilacije, pa se stoga očekuje da će se cene energenata vratiti na pretkrizni nivo uporedo sa oporavkom svetske privrede, dok će cene hrane fluktuirati u skladu sa vremenskim prilikama u zemljama najvažnijim proizvođačima i izvozniciima hrane.

Grafikon 2. Kretanje cena proizvoda na svetskom tržištu

Izvor: World Bank (2021)

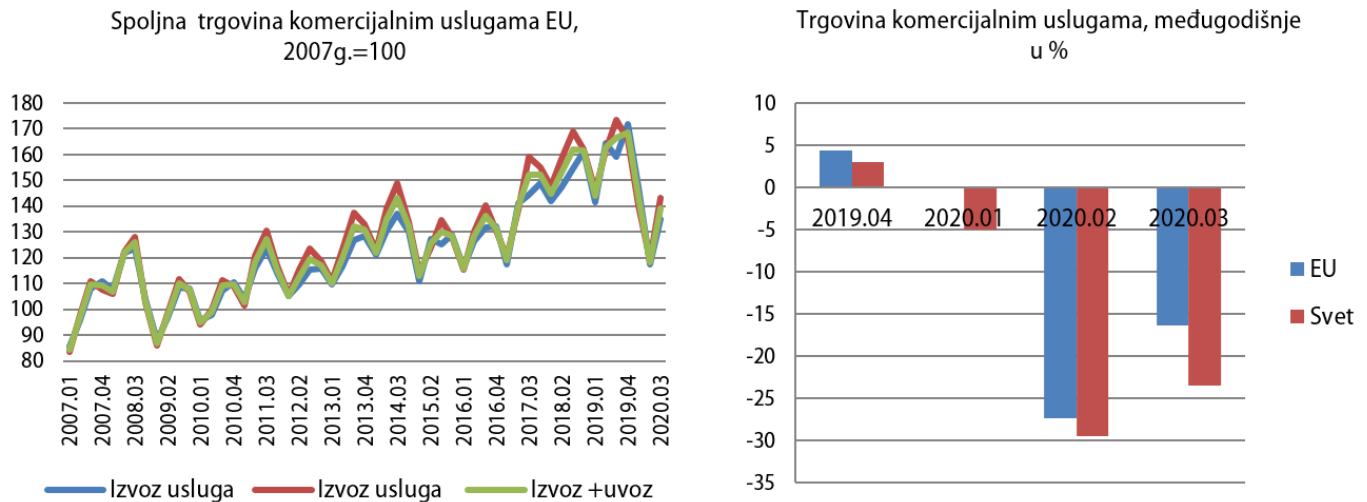
Vrednost međunarodne trgovine uslugama u periodu pandemije opala je znatno više nego vrednost trgovine robama. U prva tri kvartala 2020. godine vrednost trgovine uslugama na nivou sveta manja je u odnosu na isti period prethodne godine za 19,3% , dok pad vrednosti međunarodne trgovine uslugama zemalja

članica EU iznosi 14,6%⁷. Pad vrednosti trgovine uslugama zemalja EU tokom prethodne godine znatno je veći nego što je to bio slučaj tokom krize 2009.godine kada je vrednost trgovine opala za 11,8%, što je bio manji pad od pada trgovine robama. Znatno veći pad vrednosti međunarodne trgovine uslugama, tokom pandemije COVID-19 posledica je epidemiloških mera, kojima se ograničava kretanje ljudi između zemalja. Stoga najveći pad na nivou sveta imaju međunarodne turističke usluga čija vrednost je opala u prva tri kvartala 2020 godine za čak 57,6%. Visok pad su u istom periodu imale su usluge međunarodnog transporta (20,3%), dok je vrednost usluga koje su povezane sa robama opala znatno manje (13%)⁸.

Za sada preovlađuju pesimističke prognoze u pogledu vremena koje je potrebno da se vrednost međunarodne trgovine uslugama vrati na pretkrizni nivo. Pesimizam je naročito prisutan u pogledu procene oporavka turističkih usluga, gde preovlađuju prognoze, da će za vraćanje na pretkrizni nivo biti potrebne 3-4 godine, nakon suzbijanja pandemije. Mada postoje faktori koji mogu da utiču na usporavanje oporavka međunarodnih turističkih usluga procenjuje se će dominirati faktori koji će uticati da se turističke usluge oporave u periodu od dve godine nakon suzbijanja pandemije. Na strani tražnje očekuje se da će, nakon suzbijanja pandemije, tražnja ka međunarodnim turističkim uslugama znatno porasti, kako bi se "nadoknadila" odložena putovanja u periodu pandemije, dok će rast štednje građana u periodu pandemije biti važan izvor finansiranja tih putovanja. Na strani ponude se očekuju povoljni uslovi u pogledu turističkih sadržaja i cena, kojima će turističke kompanije pokušati da privuku što veći broj turista, kako bi nadoknadile gubitke iz perioda pandemije.

7 Izvor: baza podataka WTO

8 Izvor: baza podataka WTO

Grafikon 3. Međunarodna trgovina komercijalnim uslugama

Izvor: baza podataka WTO

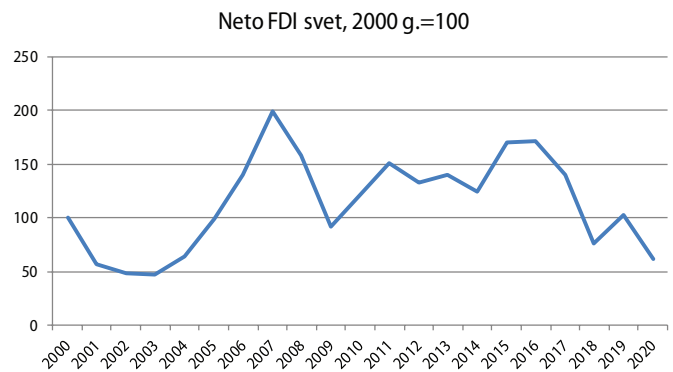
Oporavak turističkih usluga, mogao bi da bude usporen smanjenjem poslovnih putovanja, usled usvajanja prakse da se poslovni sastanci održavaju online ili usled eventualne nove ekonomske kriza koja bi povećala nivo nezaposlenosti. Kada su u pitanju druge međunarodne usluge, kao što su transportne ili usluge vezane za robe, ocenjuje se da će njihov oporavak pratiti opšti oporavak privrede i međunarodne robne trgovine.

Uticaj pandemije na strane direktne investicije

Strane direktne investicije (SDI), slično kao i ukupne investicije pokazuje snažno prociklično kretanje, s time što su amplitude cikličnih oscilacija SDI znatno već nego kod ukupnih investicija. Prema procenama međunarodnih organizacija SDI su na nivou sveta tokom 2020. godine opale za oko 40% u odnosu na prethodnu godinu, što je sličan pad kao i 2009. godine, kad su SDI opale za 42%. SDI su u toku trećeg kvartala 2020. godine, u kome je došlo do punog ispoljavanja efekata krize opale u skoro svim delatnostima⁹. Za razliku od robne trgovine koja se velikim delom oporavila tokom trećeg kvartala 2020. godine, SDI su u trećem kvartalu bile neznatno više nego u prethodnom¹⁰.

Visok pad SDI od preko 50% ostvaren je u komunalnim delatnostima, građevinarstvu, rudarstvu, logistici, poljoprivredi i većem broju industrijskih delatnosti, poput autoindustrije, prerade nafte, mašinske i elektroindustrije i metalurgije. Manji pad od 30% ostvaren je u svega nekoliko delatnosti poput IT, telekomunikacija, farmaceutske industrije, finansijskih usluga i nekretnina.

Na osnovu iskustva iz prethodnih kriza ocenjuje se da će SDI u 2021. godini stagnirati ili čak imati dodatni manji pad, a da će biti potrebno nekoliko godina da se dostigne pretkrizni nivo SDI. Osnovi uzroci produženog pada, a potom sporog oporavka SDI su slični kao i u slučaju ukupnih investicija. Kriza je uticala na pogoršanje finansijskih performansi preduzeća i države, jer su dugovi preduzeća i države tokom krize povećani, porastao je procenat preduzeća koja rade sa gubitkom, a očekuje se rast broja bankrotstava preduzeća. Osim toga, brzina oporavka tražnje za nekim proizvodima je neizvesna, što utiče na odlaganje ranije planiranih investicija. Dodatni razlog za veći pad SDI u periodu krize, kao i sporiji oporavak nakon krize, je postojanje pristrasnosti preduzeća ka ulaganju u matičnu zemlju. Uprkos znatnom povećanju međunarodne mobilnosti kapitala postoji sklonost preduzeća da više ulažu u sopstvenu zemlju nego što to proizilazi na osnovu ekonomske kalkulacije.¹¹

Grafikon 4. Strane direktne investicije, 2000. - 2020. godina

Izvor: Baza podataka Svetske banke

9 World Bank (2020).

10 World Bank (2020)

11 Feldstein M, Horioka C. (1980) , Lucas R. (1990), Aizenman, J. i dr (2007)

Jedno od važnih pitanje je da li će aktualna kriza uticati na promenu alokacije SDI po regionima sveta. Tokom prethodnih nekoliko decenije veliki deo SDI zapadnih zemalja bio je usmeren u Kinu i druge dalekoistočne zemlje. U prošlosti osnovni pokretači visokih investicija u Kinu bili su veličina tržišta, jeftina radna snaga, niski porezi, niska zaštita radničkih prava, niski ekološki standardi i dr. Međutim, tokom prethodne dve decenije troškovi rada u Kini su značajno porasli, porezi su povećani, a uvedeni su znatno viši ekološki standardi. Stoga se postavlja pitanje, da li je za Evropske proizvođače i dalje ekonomski isplativo da investiraju u proizvodnju u Kini, naročito u slučaju proizvoda koji su namenjeni prodaji u Evropi i drugim delovima sveta ili je isplativije da ulažu u manje razvijene delove Evrope. Manje razvijeni delovi Evrope, poput Balkana sada imaju niže zarade nego Kina, transportni troškovi su niži, dok Kina i dalje ima prednosti u pogledu visine poreskog opterećenja i veličine tržišta.

Troškovna efikasnost bi mogla da podstakne proizvođače da preusmere investicije u manje razvijene delove Evrope, koji imaju solidnu infrastrukturu i solidno obrazovanu radnu snagu, a geografski su blizu velikom tržištu zapadne Evrope. Na realokaciju investicija iz Kine u Evropu bi mogli da utiču i geopolitički faktori koji se manifestuju u sve većem rivalstvu Kine i Zapadnih zemalja. Povoljna okolnost za manje razvijene evropske zemlje je u tome što Kina i druge Azijske zemlje imaju visoke stope štednje, koje ima omogućavaju da povećaju investicije u inostranstvo. Investiranje u manje razvijene evropske zemlje u kojima su troškovi proizvodnje i ekološki standardi niži, a zaštita prava radnika slabija, a koje uz to imaju sporazume o bescarinskoj trgovini sa EU predstavlja povoljnu mogućnost za povećanje kineskog izvoza u EU. Stoga se ocenjuje da manje razvijeni delovi Evrope, mogu u srednjem i dugom roku da povećaju učešće u SDI, na nivou sveta, pod uslovom da unaprede ambijent za investicije, odnosno da održe makroekonomsku stabilnost, izgrade infrastrukturu, usklade obrazovne sisteme sa zahtevima tržišta i dr. Srbija kao najveća zemlja na Zapadnom Balkanu, najnerazvijenijem delu Evrope, ima šansu da u budućnosti privuče značajne strane investicije.

Zaključak

Ekonomska kriza pokrenuta pandemijom korona virusa imala je snažan negativan uticaj na međunarodne ekonomske odnose. Najsnažniji negativan uticaj krize u toku 2020. godine bio je u slučaju stranih direktnih investicija, potom na trgovinu uslugama, dok je negativan uticaj na trgovinu robama bio najblaži. Procenjuje se da će, nakon obuzdavanja pandemije, za

vraćanje međunarodne robne razmene na pretkrizni nivo biti potrebna jedna ili dve godine, dok će za oporavak usluga biti potrebna oko dve godine. Očekuje se da će strane direktne investicije najsporije opravljati i da će biti potrebno 3–4 godine, nakon obuzdavanja pandemije, da bi dostigle pretkrizni nivo.

Literatura

1. Aizenman, J., B. Pinto and A. Radziwill (2007) "Sources for financing domestic capital – Is foreign saving a viable option for developing countries?" *Journal of International Money and Finance*, 26 (5), 682–702.
2. Feldstein M, Horioka C. (1980) "Domestic Saving and International Capital Flows", *Economic Journal* 90, str: 314–329
3. Hooper P., Johnson K., Marquez J. (2000), "Trade Elasticities for the G-7 Countries," Princeton Studies in International Economics, No. 87.
4. Lucas R. (1990) "Why doesn't Capital Flow from Rich to Poor Countries?" *American Economic Review*, 80 (2), 92–96
5. UNCTAD (2021) "Key Statistics and Trends in International Trade 2020– trade trends under the covid-19", United Nations, Geneva
6. World Bank (2020) "FDI Watch – Quarterly Reports", Washington, DC
7. World Bank (2021) "Global Economic Prospects", Washington, DC